

נהגו להחמיר ולפדות ביום – אין כאן חשש ברכה לבטלה. וכדי לחוש למנהג, מן הראוי שהמטבעות יישארו בידי הכהן עד למחרת. וכעין זה מצינו לענין תרו"מ (עי' מנחת שלמה סי' נ"ה). ועי' בספר "אוצר פדיון הבן" (פרק ט"ו).

וכן יש לנהוג כשחל יום ל"א בערב שבת, בפרט בימי שישי הקצרים, להקדים ולפדות בליל ו', אם מלאו גם ל' יום וגם כ"ט, י"ב ותשצ"ג.

הדחק – ניתן לקיים את פדיון הבן בלילה, שהוא ליל ערב ראשהשנה.

וליתר הידור מומלץ שהמעות ישארו אצל הכהן עד סוף יום ל"א (שלא יוציא אותן מתחת ידו), והאב יתנה אתו לפני הפדיון שאם הפדיון לא יחול מעתה יחול למחר (עפ"י שו"ע יו"ד סי' ש"ה סעי' י"ג בהג"ה). ובכך יוצאים ידי חובה לכל הדעות. ומכיון שמעיקר הדין אפשר לפדות בלילה, ורק

סימן נד

בכורות שנולדו בעדר כבשים

ועי' בהרחבה במאמרו של הרב יגאל הדאיה, "אמונת עתיך" 5 עמ' 21-15).

לאור זאת יש לברר מספר שאלות:

- מתוך הנחה שמום כזה יותר ע"י שלושה תלמידי חכמים, האם מותר לכתחילה לומר לו למספר את הוולדות, כאשר הוא אינו יודע שאסור להטיל מום בבכור?
- האם יש חובה לתת את הבכורות לכהן?
- האם מותר להשאיר את הבכורות בעדר כדי שיפרו את הנקבות?
- מה דינם של הוולדות שייולדו מהרבעת הבכורות על הנקבות שבעדר?

א. מום שהוטל שלא בכונה

נאמר במשנה במסכת בכורות (ל"ה ע"א):

היה בכור ונדפו; בעשו ונעשה בו מום – הרי זה שוחטין עליו.

ומבאר הגמרא בלישנא בתרא שם, שאפילו אם בעטו לאחר רדיפה – מותר, משום "דצערין הוא דמדכר". וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' ש"ג סעי' ד). ואף כאן יש לומר שמכיון שבעל העדר אינו יודע כלל שהמיספור יכול להתיר את הבכור, הוא סבור לתומו שהמיספור הוא רק כדי

ראשי פרקים

שאלה

- מום שהוטל שלא בכונה
 - הוראה להטיל מום בשוגג
 - הרבעה טבעית בבכור
 - דינם של הוולדות
- תשובה

שאלה *

מעשה באחד שקנה כבשים מבכורות. מכיון שלא ידע שחייבים למוכרן לגוי, לא ביצע את המכירה, והכבשים המליטו ארבעה טלאים: שני זכרים ושתי נקבות. לאחר שהתבררה לו בעיית הבכורות, הוא ביצע את המכירה של יתר המבכירות לגוי. אך נותרה הבעיה של שני הטלאים הזכרים שהומלטו לפני המכירה, שהם בכורות.

בעדרי צאן מקובל למספר את הטלאים ע"י נקיבת תנוך האוזן. בדרך כלל הדבר נעשה ע"י נקיבת התנוך הפנימי של האוזן, שייתכן שהוא מום המתיר את הבכור (שו"ע יו"ד סי' ש"ט סעי' ב'). ועיין שד"ח, ח"ו עמ' ק"פ"א, מערכת בכור בהמה סי' ב'.

* טבת תשמ"ו.

שנוחה את הבכור ונדע מי הם בעליו, והרי זה ממש כבועט בבכור כדי למנוע רדיפה, שאין כוונתו להתירו בכך, ולכן הוא מותר.

אך יש להקשות על כך ממה שנאמר במשנה לפני כן (ל"ג ע"ב):

בכור שאחזו דם... וחכמים אומרים: יקין, ובלבד שלא יעשה בו מום, ואם עשה בו מום – הרי זה לא ישחט עליו. ר' שמעון אומר: יקין, אע"פ שהוא עושה בו מום.

ומכאן למדנו שאם הבעלים הטילו מום בבכור, אפילו בטעות, אין הדבר מתיר את הבכור. אמנם מדברי ר' שמעון משמע שמתיר לשחוט את הבכור. אך בסוגיית בכור שרדפו, שהבאנו לעיל, לא הוזכר שהיא רק אליבא דר' שמעון ולא אליבא דרבנן. ובפרט יש מקום לקושיא זו לשיטת הרא"ש (בכורות פרק ה'): שבהקזה (ס"ד) – פסק כרבנן, שאם הקיז במקום העושה מום, לא ישחט עליו. ולעומת זאת, ברדיפה (ס"ו) – פסק שבכור שרדפו ועשה בו מום – מותר לשחטו. ולכאורה מה ההבדל ביניהם? הרי שניהם לא כווננו למום, אלא להצלה: פה להצלת האדם ופה להצלת הבכור! ואם נאמר שפעולה להצלת הבכור חמורה יותר מפעולה הנעשית להצלת האדם, א"כ מי שממספר את הבכור כדי שידעו מי הם בעליו, צ"ע אם זה נחשב למעשה הנעשה בשביל הבכור או בשביל בעליו. ומסתבר שהדבר נעשה עבור הבעלים ולא עבור הבכור.

אמנם היה מקום לומר שמי שמקיז דם לבכור לא עושה זאת משום צער בעלי חיים אלא כדי שבעליו לא יפסיד את רכושו, וא"כ גם זה לצורך האדם. ובהכרח יש לחלק בין שמירת גופו של האדם לבין שמירתו מהיזק כספי בלבד. וא"כ יש להחמיר בנד"ד. אך יותר נראה לומר שהמקיז דם לבכור, אמנם בטווח הארוך כוונתו לצורך הבעלים, אך בטווח הקצר המטרה היא רפואתו של הבכור עצמו. מה שאין כן במי שממספר את הבכור, שלבכור עצמו אין שום תועלת במיספור, וכל מטרתה, אף בטווח הקצר, אינה אלא לשם בעליו.

מיהו מסתבר שלא זה החילוק בין שני המקרים, אלא החילוק הוא אחר: בהקזת דם הסביר הט"ז (ס"ו ש"ג ס"ק ח') את דעת רבנן, הסוברים שאין להתיר בכור עפ"י מום שנעשה ע"י ההקזה. וכתב שהטעם לרבנן הוא משום גזירה, שמא לא יצטרך להקיז במקום שעושה מום, ויש לחוש שיתכוון להתיר את הבכור ע"י שיעשה בו מום. ועפ"י זה יש לבאר את הדין בבכור שרדפו, שהוא מותר משום שאין לאדם כוונה לבעוט בו במקום מסויים. שהרי מתוך כעס הוא בועט בו, ואינו מכוון לכלום. ולכן נחשב המום כאילו נעשה מאליו, ומותר.

ואם כן, בנד"ד יש לומר גם כן שהבכור מותר. מאחר שהנוהג הוא למספר בהמות באזניהם, ובעל העדר לא יודע כלל שעל ידי כך עושה בו מום, הוא בוחר במקום זה בתום לב ולא בכוונה, וכוונתו היא רק לסמן את הבכור כדי שידעו מי בעליו. ואין מקום לגזור שמא יעשה זאת בכוונה, שהרי כל מה שעושה הוא משום שאינו יודע מהי קדושת בכור, והרי הוא עושה זאת בלי כוונה. ובלאו הכי, בשו"ע (ס"ו ש"ג סעי' ו') נפסק להלכה כר' שמעון, שאפילו אם נעשה מום ע"י ההקזה, בכל זאת מותר לשחוט עליו, ולא גזרו שמא יעשה בו מום במזיד. וקל וחומר שאין לגזור במקום שלא גזרו בו חכמים.

ועי' חידושי הגר"ח הלוי מבריסק (לרמב"ם שבת פ"י הי"ז), שכתב שפעולת הצלה מנחש אינה צידה כלל, אפילו לדעה הסוברת שהעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה בשבת – חייב. וזאת משום שהוא כלל לא מתכוון לצוד, אלא להינצל מן הנחש. וא"כ יש לומר שהוא הדין כאן, כשמתכוון להינצל מן הבכור הרודף אחריו, אין לו שום כוונה להטיל מום בבכור, אלא להינצל. וצ"ע.

ב. הוראה להטיל מום בשוגג

נותר לנו לברר אם מותר לומר לו שיעשה כן לכתחילה. כי האומר יודע מה משמעות המעשה, גם אם נניח שהבעלים אינם מודעים לכך שבמעשיהם הם מתירים את הבכור.

נאמר במסכת בכורות (ל"ה ע"א):

מעשה בזכר של רחליס, זקן ושערו מדולדל (רש"י):
לפי שלא היה נגזז מעולם, וראהו קסטור אחד ואמר:
מה טיבו של זה? ואמר לו: בכור הוא ואינו נשחט
אלא אם כן היה בו מום. נטל פיגום וצרם אונן. בא
מעשה לפני חכמים והתירו.

על כך נאמר בגמרא:

אמר רב חסדא, אמר רב קטינא: לא שנו אלא
דאמר לו (לנכרי שהטיל בו מום, שהבכור לא נשחט
עד כה) "אא"כ היה בו מום"; אבל אם אמרו לו:
"אם נעשה בו מום" (ע"י אדם) – כמאן דאמר לי
"זיל עביד בי מומא דמי" (ואסור)...

ומסתבר דהא בהא תליא. אם אמרו לו בלשון
שאינן בה הוראה או בקשה לעשות בו מום, לא
קנסו אותם בדיעבד. כי מעיקרא לא התכוונו לכך
שיעשה בו מום, רק אמרו לו דרך סיפור שאסור
היה להם לשוחטו מכיון שלא היה בו מום. אך
אם אמרו בלשון בקשה או הוראה, או אפילו
בדרך רמז, שהם מעוניינים שיעשה בו מום –
קנסו אותם בדיעבד. וזאת משום שאיסור הטלת
מום בקדשים הוא לא רק בידים אלא גם בגרמא,
ואפילו ע"י אמירה לגוי. וגם למ"ד שבזח"ז אין
איסור להטיל מום בקדשים מהתורה (עי' רש"י ע"ז
י"ג ע"ב ד"ה בזמן שבהמ"ק), אסור לגרום לכך שיעשה
מום בבכור אפילו ע"י אמירה לגוי. וכנראה
החמירו בגלל חומרא דקדשים (עי' רא"ש ב"מ פ"ז
סי' ו', ערוה"ש סי' ש"ג סעי' א"ג).

וכך עולה גם מדברי הגרעק"א בתוספותיו
למשניות (בכורות פ"ה מ"ג אות י"ח). הוא הקשה על
הצריכותא של הגמ' שם, שיכלה לתרץ שאמירה
לנכרי היא רק איסור מדרבנן, בעוד שקטנים
המשחקים בבכור ועושין בו מום עוברים על
איסור תורה. וכן מוכח מהרא"ש (ב"מ שם),
שהקשה על הראב"ד, הסובר שאמירה לנכרי
ביתר איסורי התורה מותרת, מהסוגיא בבכורות
שקנסו בגוי שהטיל מום עפ"י רמז של ישראל.
ומשמע דהא בהא תליא, הקנס תלוי באיסור
האמירה.

ולכן אין לרמוז לבעל העדר שיעשה מום
בבכורות בשוגג.

ג. הרבעה טבעית בבכור

אך עדיין יש לשאול: האם מותר להשאיר את
הבכורות בתוך העדר כדי שיפרו את הנקבות
ויגדילו את העדר?

הבעיה מתבססת על מה שפסק הרמב"ם
(הלכות מעילה פ"א ה"ט):

ואסור להרביע בבכור או בפסולי המוקדשין.
הכס"מ כתב שמקורו של הרמב"ם הוא במסכת
מכות (כ"ב ע"א). אולם כבר העיר עליו המשל"מ,
וכתב ששם מדובר דווקא בשור פסולי
המוקדשים, שהאיסור להרביע אותו הוא מדין
כלאיים. אך האיסור להרביע בכור תמים, שאינו
כלאיים, מקורו הוא במסכת מו"ק (י"ב ע"א).
הטעם לכך הוא משום "לא תעבוד בכור שורך".
ואיסורו אינו אלא מדרבנן, משום שהמרביע
אינו עובד בבהמה עצמה אלא רק מרביע עליה.
ודבריו תמוהים, שהרי בכור הוא זכר. ואם הוא
מרביע את הזכר על הנקבה, הוא עושה עבודה
בבהמת קדשים עצמה, והדבר צריך להיות אסור
מן התורה!

ועיין בשו"ת חת"ם סופר (יו"ד סי' ש"ה) שכתב
שאמנם אסור להרביע בכור בידיים; אך לתת לו
לרעות בעדר כדי שירביע מעצמו, מותר לגמרי.

ד. דינם של הוולדות

מיהו, יש כאן עדיין בעיה מצד שהבכור הוא
רכוש כהן. וכן צ"ע, מה דין הוולדות?

והנה בענין הוולדות, מסתבר שהם מותרים
מדין "זה וזה גורים", ואינם קדושים. והוא הדין
שאינם רכוש כהן, שכן לא מצינו שוולדות של
זכר שייכים לבעל הזכר. השאלה היא רק שב"זה
וזה גורים" הרי אסור לכתחילה, וכאן הוא
משאיר את הבכורות לכתחילה כדי להרבות
מהם את העדר, והוי "זה וזה גורים" לכתחילה!
אך עפ"י דברי החת"ם סופר, הסובר
שהרבעה בידים אסורה ורק הרעייה בעדר

תשובה

- לאור האמור, ההוראה לבעל העדר היא כדלהלן:
- לכתחילה אין להורות לו למספר את הולדות ע"י נקיבת חור באזניהם; אך אם הדבר נעשה בטעות, הבכורות מותרים. (אם אין המום נעשה במקום הנכון והותר ע"י ב"ד של ג', עיין יו"ד סי' ש"ט).
 - בכל מקרה צריך לתת את הבכורות לכהן.
 - מותר להשאיר את הבכורות בעדר כדי שיפרו את הנקבות, אבל אסור להרביע בידים.
 - הולדות שייולדו מן הבכורות, אינם רכוש כהן, ואין בהם קדושת בכור.

מותרת, יש לומר שזה לא הוי "זה וזה גורם" לכתחילה, והדבר נחשב כדיעבד. ולכן נראה שרק הרבעה בידיים נחשבת להנאה האסורה ב"זה וזה גורם", אך הנחת בכור בעדר, כשההרבעה נעשית ממילא – אין זו הנאה האסורה, אלא כדיעבד דמי, וב"זה וזה גורם" היא מותרת.

מיהו נראה לענ"ד שצריך לתת את הבכור עצמו לכהן, ואם הכהן ירצה להשאירו בידי ישראל, הרשות בידו. אך את מצוות הנתינה לכהן חייבים לקיים, או לפחות נטילת רשות מהכהן.

סימן נה**אחריותו של רופא שטעה****ראשי פרקים****שאלה**

- דינו של אומן שטעה
- רופא שטעה והזיק
- הפטור משום תיקון העולם
- מסקנת הדיון ברופא שהזיק
- תולה שמת בגלל טעות רופא
- סתירת המשניות בשליח ב"ד שהרג
- ההבדל בין שליח ב"ד לרופא

מסקנת**שאלה***

שאלת אחריותו של רופא לנזק או מוות שנגרם כתוצאה מטעות או "רשלנות רפואית" עולה מידי פעם לדיון ציבורי, הן מן ההיבט המשפטי וממוני, והן מן ההיבט הפלילי והמוסרי. מהי עמדת ההלכה בשאלה זו?

א. דינו של אומן שטעה

לכאורה יש ללמוד את הדין בטעותו של רופא

מטעותו של כל אומן אחר. במסכת ב"ק (צ"ט ע"ב) מובאת דוגמא לטעות באיבחון מטבע, ושם מחלקת הגמרא בין מספר מקרים:

- אם החלפן אינו מומחה – חייב לפצות את הניזק בכל מקרה.
- אם הוא מומחה וביצע את הבדיקה בחינם – פטור, אך אם ביצע אותה בשכר – חייב.

ושני הסברים נאמרו לכך בין הראשונים:

- לדעת התוס' (ב"ק כ"ז ע"ב סד"ה ושמואל, סנהדרין ע"ז ע"א סד"ה רוצח, וכן בעוד מקומות), ההסבר לכך שחלפן מומחה פטור כשביצע את הבדיקה בחינם, הוא משום שאותו חלפן נחשב כאנוס במידה מסויימת. אונס זה אינו אונס גמור אלא הוא כעין גניבה. וגניבה היא אונס יחסי שבו שומר חינם פטור. לעומת זאת אם האונס הוא כעין אבידה – החלפן חייב, כי יש בו רשלנות מסויימת. ואע"פ ששומר חינם פטור באונס כזה, מזיק חייב. ובאונס כעין גניבה, אם הבדיקה נעשתה בשכר – החלפן חייב, כי התשלום מחייב

* מעובד עפ"י הרצאה שניתנה במסגרת הבמה לרפואה, משפט והלכה – פתח-תקוה, שבט תשנ"ג.